

Економіка й управління національним господарством

УДК 330.341

Ляшенко Ганна Павлівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки підприємства

Університет державної фіскальної служби України

Ляшенко Анна Павловна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики предприятия

Университет государственной фискальной службы Украины

Liashenko Hanna

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor of the Department of Enterprise Economics

University of the State Fiscal Service of Ukraine

**НЕМАТЕРІАЛЬНІ, НЕВЛОВИМІ АКТИВИ – ЯДРО
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
НЕМАТЕРИАЛЬНЫЕ, НЕОСЯЗАЕМЫЕ АКТИВЫ – ЯДРО
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА
INTANGIBLE, INTANGIBLE ASSETS – THE CORE OF
INTELLECTUAL CAPITAL**

Анотація. У статті розкрито роль та значення нематеріальних, невловимих (невидимих) активів, як головних елементів інтелектуального капіталу. Зарубіжні і вітчизняні науковці, практики відзначають, що в сучасний період розвитку економіки нематеріальні, невловимі (невидимі) активи, а саме інтелект, знання, талант, креативність, ідеї, творчість, досвід, корпоративна культура, навички можуть забезпечити

підприємству конкурентоспроможність і продовжити йому життєвий цикл.

У статті розкрито структурування нематеріальних, неловимих (невидимих) активів за категоріями (право, взаємовідносини, згруповані неловимості, інтелектуальна власність). Саме ці активи не мають матеріальної форми, але довгостроково використовуються у виробництві і здатні приносити прибуток. Так як нематеріальні, неловимі (невидимі) активи є «серцевиною» інтелектуального капіталу то в статті також приділена увага щодо розкриття сутності поняття «інтелектуальний капітал». Незважаючи на те, що поняття «інтелектуальний капітал» вивчається довгий час, але єдиного визначання не існує. Вчені в своїх працях деталізують інтелектуальний капітал по різному, але основним елементом в їхній деталізації виступає людський капітал, тому що всі інші елементи (наприклад, ринковий капітал, клієнтський капітал, організаційний капітал, інтелектуальна власність як актив та інші) без людського капіталу виконувати свої функції не зможуть. За дослідженнями Світового банку людський капітал, від загального обсягу багатства країни, займає 64%, а в Японії і Німеччині, за матеріалами професора Федулової Л. – 80% національного багатства.

Таким чином, підсумовуючи можна зробити висновок, що в подальшому необхідно більш конкретно вивчати й аналізувати формування і розвиток інтелектуального капіталу, так як від його функціонування залежить інноваційний розвиток кожного підприємства і країни в цілому.

Ключові слова: неловимі (невидимі) активи, людський капітал, інтелектуальний капітал.

Анотація. У статті раскрыта роль и значение нематериальных, неосязаемых активов, как главных элементов интеллектуального

капитала. Зарубежные и отечественные ученые, практики отмечают, что в современный период развития экономики нематериальные, неосязаемые активы, а именно интеллект, знания, талант, креативность, идеи, творчество, опыт, корпоративная культура, навыки могут обеспечить предприятию конкурентоспособность и продлить ему жизненный цикл. В статье раскрыта структуризация нематериальных, неосязаемых активов за критериями (право, взаимоотношения, сгруппированные неуловимости, интеллектуальная собственность). Именно эти активы не имеют материальной формы, но длительное время используются в производстве и способны приносить прибыль. Нематериальные, неосязаемые активы являются «сердцевиной» интеллектуального капитала, поэтому в статье уделено внимание раскрытию содержания понятия «интеллектуальный капитал». Несмотря, что понятие «интеллектуальный капитал» изучается долгое время, но единого определения не существует. Ученые в своих трудах детализируют интеллектуальный капитал по-разному, но основным элементом в их детализации выступает человеческий капитал потому что все элементы (например, рыночный капитал, клиентский капитал, организационный капитал, интеллектуальная собственность как актив и др.) без человеческого капитала исполнять свои функции не смогут. В соответствии с исследованиями Мирового банка человеческий капитал, то общего объема богатства страны, занимает 64%, а в Японии, и Германии по материалам профессора Федуловой Л. – 80% национального богатства.

Таким образом, можно сделать вывод, что в дальнейшем необходимо более конкретно изучать и анализировать формирование и развитие интеллектуального капитала, потому что от его функционирования зависит инновационное развитие каждого предприятия и страны в целом.

Ключевые слова: неосязаемые активы, человеческий капитал, интеллектуальный капитал.

Summary. *The article reveals the role and significance of intangible, intangible (invisible) assets as the main elements of intellectual capital. Foreign and domestic scientists, practitioners note that in the modern period of economic development intangible, intangible (invisible) assets, namely intelligence, knowledge, talent, creativity, ideas, creativity, experience, corporate culture, skills can ensure the company's competitiveness and prolong its life cycle. The article reveals the structuring of intangible, intangible (invisible) assets by categories (law, relationships, lost elusiveness, intellectual property). These assets do not have a material form, but are used in the long run in production and are able to make a profit. Since intangible, intangible (invisible) assets are the "core" of intellectual capital, the article also focuses on the disclosure of the essence of the concept of "intellectual capital". Despite the fact that the concept of "intellectual capital" has been studied for a long time, but there is no single definition. Scientists detail intellectual capital in different ways, but the main element in their detail is human capital, because all other elements (eg, market capital, client capital, organizational capital, intellectual property as an asset, etc.) perform their functions without human capital, will not be able. According to World Bank research, human capital accounts for 64% of the country's total wealth, and in Japan and Germany, according to Professor Fedulova, it accounts for 80% of national wealth.*

Thus, summing up, we can conclude that in the future it is necessary to more specifically study and analyze the formation and development of intellectual capital, as its functioning depends on the innovative development of each enterprise and the country as a whole.

Key words: *intangible assets, human capital, intellectual capital.*

Постановка проблеми. В період постіндустріалізації стає все більш очевидним, що невлівимі (невидимі) активи (інтелект, знання, інформаційні технології, креативність і т.д.), на всіх рівнях економічного розвитку стають основним джерелом конкурентоспроможності. Слід відзначити, що у XXI столітті лідерство у конкурентній боротьбі будуть забезпечувати знання, творчість, здібності, досвід, технології, тобто людський розум, який є ядром інтелектуального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невлівимі (невидимі) активи – це складові нової форми капіталу, який необхідний для створення інтелектуального продукту, послуг, що в майбутньому буде приносити дохід. В зв'язку з цим вчені і практики розпочали вивчати поняття «інтелектуальний капітал» як категорію економічного розвитку. Широко відомі зарубіжні автори, а саме: Брукінг Е. [14], Друкер П. [11], Едвінсон Л. [1], Косьмін А. [13], Костецький А. [3], Леонт'єв Б. [15], Найт Ф. [6], Стюарт Т. [12], Сміт А. [7], Шумпетер Й. [4] та інші. Серед вітчизняних вчених проблемами розвитку інтелектуального капіталу в Україні займаються: Базилевич В. [5], Буднік-Сіверський О. [10], Ситник Й. [8], Федулова Л. [9] та інші.

Формування цілей статті (постановка задачі). Ціллю даної роботи є вивчення й аналіз теоретичних підходів щодо термінів «невлівимі (невидимі)» активи, «інтелектуальний капітал», аналіз структури інтелектуального капіталу. До завдання даної роботи необхідно віднести дослідження підходів різних вчених, практиків, щодо понять «невлівимі (невидимі активи)», «інтелектуальний капітал» як економічна категорія.

Вивчення даної проблеми в постіндустріальний період обумовлюється тим, що інтелектуальний капітал (особливо його невлівимі елементи) прямо і опосередковано пов'язаний з ефективною діяльністю кожного підприємства і країни в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах розвитку постіндустріальної економіки змінюється діяльність організацій, підприємств, фірм і країн в цілому.

В індустріальному суспільстві збільшення обсягу виробництва здійснювалося за рахунок матеріальної складової (придбання машин, устаткування, нових виробничих приміщень) і майже не звертали уваги на нематеріальні і невловимі (невидимі) активи. Слід зазначити, що і сьогодні типовий керівник підприємства витрачає свої кошти на меблі, верстати, устаткування, комп'ютери, а не на консультації зовнішніх експертів, спеціальну літературу, навчання персоналу. У розвинених країнах приблизно 30 років назад компанії витрачають більше коштів на машини, які необхідні для збору, обробки, аналізу та розповсюдження інформації.

Таким чином, спеціальна література постійно стверджує, що традиційні макроекономічні показники не можуть бути повноцінними характеристиками їх росту, тому що не дають відповіді на запитання, наприклад, про ступінь впливу збільшення частки знань, інформації у суспільному багатстві. У світовій економіці звертається увага на рівень наукових, професійних знань техніко-технологічного й економічного напрямку, культуру трудових колективів підприємства, тому що саме вони можуть забезпечити конкурентоспроможність. Підприємства, які свою стратегію направляють на формування і використання інтелектуального капіталу зможуть забезпечити собі найбільш довгий життєвий цикл.

Автори, Л. Едвінсон і М. Мелоун в праці «Інтелектуальний капітал» зазначили, що «... до кінця потокового тисячоліття і в наступний період сотні тисяч великих і малих компаній в усьому світі візьмуть на озброєння теорію інтелектуального капіталу як засіб виміру, конкретизації і відображення істинної вартості своїх активів». Вони роблять це тому, що бухгалтерський облік, заснований на інтелектуальному капіталі, дає унікальну можливість комплексного використання всього того, без чого

неможлива сучасна економіка динамічних і високотехнологічних корпорацій [1]. В деякій спеціальній літературі проводиться аналогія між поняттями «інтелектуальний капітал» і «нематеріальні, (невловимі (невидимі) активи)». У міжнародній практиці відсутній єдиний підхід щодо поняття «нематеріальні, (невловимі (невидимі) активи)» тому що їм неможливо визначити термін корисного використання, механізм списання і т.д. Але, у Міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ) № 38 визначається, що «Нематеріальні активи (IAS 38 Intangible Assets)» - це ідентифікований негрошовий актив, який немає фізичної форми, використовується у виробництві, призначений для здачі в оренду або для адміністративних цілей [10, с. 56]. Спираючись на міжнародний досвід (Міжнародне керівництво за їх оцінкою №4 «Оцінка вартості нематеріальних (невловимих активів)») дані активи структуруються по категоріях за такими напрямками (таблиця 1).

Таблиця 1

**Структуризація за категоріями нематеріальних невлловимих,
(невидимих) активів**

№ пп	Напрямки	
1.	Право	Це умови контрактів, які укладаються в письмовій або іншій формі і визначають економічну вигоду для сторін (наприклад, контракти на збут продукції, контракти на поставки та інші).
2.	Взаємовідносини	Взаємовідносини між сторонами можуть бути короткочасні, але мають велику цінність для сторін (наприклад, взаємовідносини з клієнтами, з постачальниками, з дистриб'юторами і т.д.).
3.	Згруповані невлловимості	Під даним напрямом розуміють залишкову вартість невлловимих (невидимих) активів, як різницю між загальною вартістю невлловимих (невидимих) активів і вартістю всіх неідентифікованих невлловимих (невидимих) активів. До неідентифікованих невлловимих (невидимих) активів відносять: вартість лояльності клієнтів до даного підприємства, «надприбуток», ділова репутація (широко використовується в теорії підприємницької здатності, а Й. Шумпетер [4, с. 282-283] розумів, що ділова репутація – це талант, діяльність підприємця, дух порядку, керівництво, зароблений (і напрацьований) в процесі управління фірмою).

4.	Інтелектуальна власність	Інтелектуальна власність, як загально визнано, охоплює дві сфери [5, с.149]: 1) промислова власність (права, що стосуються результатів інтелектуальної діяльності у процесі науково-дослідних і проектно-конструкторських розробок); 2) авторське право і суміжні права (право щодо літературних, наукових та художніх творів, творів мистецтва тощо).
----	--------------------------	--

Джерело: побудовано автором [13; 4; 5]

Слід зазначити, що загальною особливістю нематеріальних, невлонимих (невидимих) активів є те, що вони не мають матеріальної основи, але їх можна використовувати довгостроково, і вони здатні приносити прибуток. Американський економіст Ф. Найт [6] в 1921 році ввів у науковий обіг поняття «невловимий капітал», (тобто, людський капітал). Ф. Найт прийшов до такої думки, що невлонимий капітал, який віддільний від особистості може бути капіталізований. Також, Ф. Найт стверджував, якщо невлонимий капітал є невіддільним від особистості свого власника, то він не майно, а елемент особливих послуг, і дохід з нього слід вважати ... заробітною платою [6]. Економіст Адам Сміт підтверджував, що ринкові економічні реформи безпосередньо пов'язані з концепцією «невидимої руки конкуренції», і особливу увагу приділяв навчанню як важливому фактору зростання продуктивності праці. «... Адам Сміт чітко розумів надзвичайну важливість людських знань і ноу – хау, тому що економічний розвиток – це процес, який майже повністю відбувається у свідомості людей» [7, с.10,15].

В зв'язку з цим можна зробити висновок, що капіталізуються вміння і навички працівника, а не сам працівник. Таким чином, знаряддя праці і працівник – це якісно різнорідні активи, і саме на цьому базується класифікація факторів виробництва на матеріальновідчутні і невідчутні тобто невлонимі (невидимі). Невлонимі (невидимі) здатності працівників, які придбаються за контрактом отримують грошову оцінку у вигляді заробітної плати, але постає запитання, яким чином оцінити невлонимі

(невидимі) якості працівника, наприклад, толерантність, креативність, здатність передбачати розвиток подій на базі таїтних знань.

Отже, це запитання призводить до вияснення такого поняття, як «інтелектуальний капітал». В зв'язку з цим також слід відзначити, що значимість знань в економічному розвитку підприємства і країни в цілому зростає, наприклад, за матеріалами Світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує 16% від загального обсягу багатства країни, природний – 20%, а людський – 64% [8, с. 334]. За матеріалами професора Федулової Л.І. [9], в Японії та Німеччині, людський капітал займає 80% національного багатства, за даними автора Бутнік-Сівеського О.Б. [10, с. 1] в Україні – менше 10%. Знання дуже пов'язані з розумовою працею. У своїй праці «Завдання менеджменту в ХХІ столітті» П. Друкер відмітив, що «самим цінним активом будь-якої організації ХХІ століття – як комерційної, так і некомерційної, - стануть її працівники розумової праці та їх продуктивність». На працівників розумової праці необхідно дивитися не як на «витрати», а швидше як на «капітал». Розумову працю, якщо ми хочемо зробити продуктивною вона повинна розглядатися як (основний) капітал [11, с. 74, 78, 81]. Таким чином, можна вважати, що зародилося поняття «інтелектуальний капітал». Виникненням інтелектуального капіталу є творча праця, яка базується на знаннях, розвиток інформаційних технологій, які стають рушійною силою виробництва. Таким чином, інтелектуальний капітал у ХХІ столітті стане основним критерієм оцінки розвитку і стійкості кожного підприємства і процесу створення цінностей. Не зважаючи на доволі довгий проміжок часу вивчення даного поняття, єдиного визначення не існує, а в основному визначення носить загальний характер (таблиця 2).

Визначення щодо поняття «інтелектуальний капітал»

Автор	Визначення
1	2
Стюарт Т. [12, с. 109, 121, 122, 123, 167]	Інтелектуальний капітал передбачає – сукупність патентів, технічних описів, ділових навиків, технологій, інформації про постачальників і замовників. В моделі інтелектуального капіталу кожен із трьох елементів – людський, структурний і споживацький – може бути вимірний і стати об'єктом для інвестицій. Людський капітал важливий, тому що він – джерело оновлення і прогресу, незалежно від того проявляється він у вигляді мозгової атаки, лабораторних досліджень або у вигляді позначок в записному блокноті торгового представника. Структурний капітал належить підприємству в цілому. Його можна відтворювати і розподіляти. На окремі види цього капіталу діє юридичне право власності: це технології, винаходи, публікації і процеси, які можна запатентувати, оформити у вигляді авторського права або захистити законом про охорону виробничих таємниць. Споживчий капітал служить оцінкою відносин організації із споживачами її продукції.
Брукинг Е. [14, с. 84]	Інтелектуальний капітал – це сукупність нематеріальних активів (інтелектуальних) активів, без яких компанія не може існувати та розвиватися.
Базилевич В. [5, с. 66]	Інтелектуальний капітал – це накопичена у процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва та обміну з метою отримання доходу.
Леонтьєв Б. [15]	Інтелектуальний капітал – це вартість інтелектуальних активів, які включають інтелектуальну власність, природні та набуті інтелектуальні здібності та навички, накопичені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами ринку.

Джерело: побудовано автором [5; 12; 14; 15]

Підводячи підсумок слід зазначити, що інтелектуальний капітал, в першу чергу будується на інтелектуальній активності людського капіталу, який базується на освіті, знаннях, досвіді, кваліфікації. Чим більше такого капіталу тим вища продуктивність і якість праці на підприємстві.

У працях російських економістів відводиться інтелектуальному капіталу роль системоутворюючої сукупності людського капіталу і він виступає у трьох іпостасях [10, с. 5]:

- 1) інкорпорований в особистості (невід'ємний від особистості);

2) об'єктивізований (патенти, ноу-хау, раціоналізаторськими пропозиціями);

3) інституалізований (тобто легітимний, суспільно визнаний, закріплений відповідними правами власності, законодавчими актами і т.д.).

Саме людський капітал є основним продуктивним та соціальним чинником розвитку економіки кожного підприємства, регіону і суспільства в цілому. Але слід пам'ятати, що людський капітал потребує великих вкладень в нього. Відчутний внесок він може принести тільки через два роки (підрахунки статистики із Hewlett-Packard).

Слід зазначити, що інтелектуальний капітал деталізується за різними елементами, наприклад, Е. Брукінг в структурі інтелектуального капіталу виділяє чотири елементи (Рис.1).

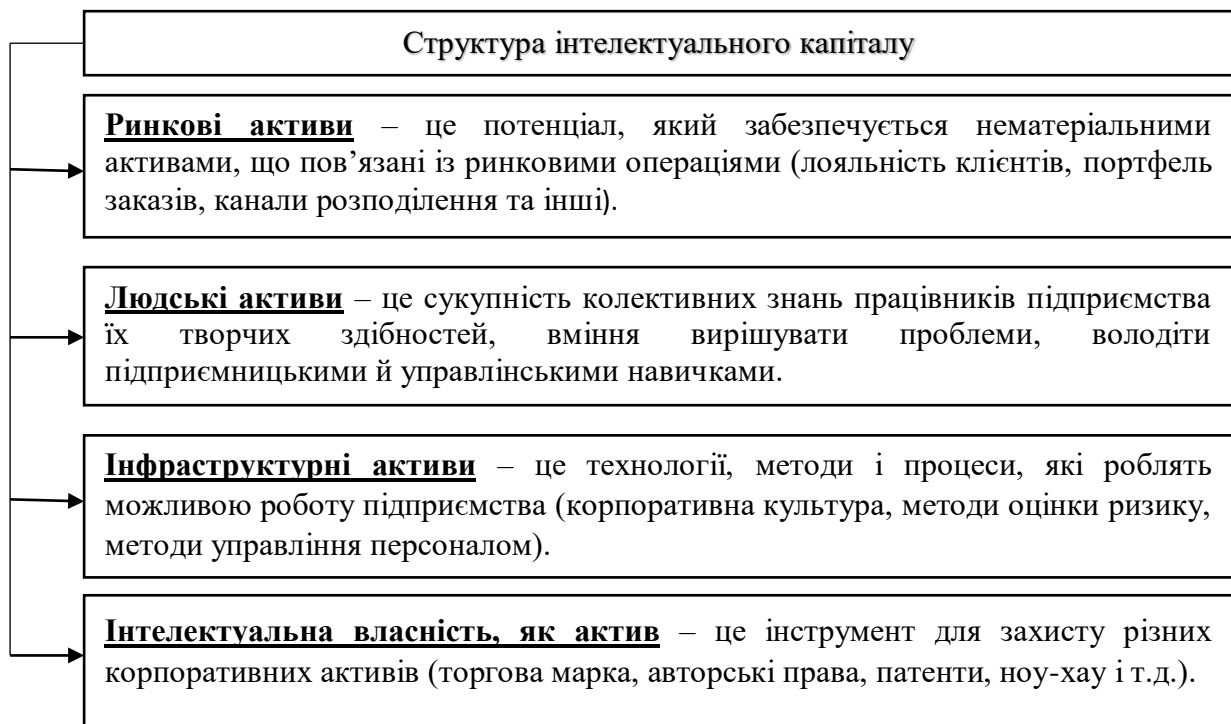

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу за Е. Брукінгом [14, с. 84]

Джерело: побудовано автором

У науковій літературі вчені виділяють різну структуру інтелектуального капіталу, від трьох до п'яти елементів. Але, як правило, в науковій літературі виокремлюють тільки три елементи – це людський,

організаційний та клієнтський капітал, а людський капітал виконує системоутворюючу роль, тому що без людського капіталу інші складові елементи інтелектуального капіталу працювати не можуть.

Висновки. У сучасному розвитку економіки головним фактором успіху в бізнесі є «нематеріальні, невловимі (невидимі)» активи – це знання, технології, торгові марки, клієнтські бази, виключні права та інші. Слід зазначити, що «нематеріальні активи» завжди менші ніж «невловимі (невидимі) активи» і вони активніше приймають участь у формуванні ринкової вартості власного капіталу, і серцевиною «невловимих (невидимих) активів» є «інтелектуальний капітал».

Література

1. Edvinsson L., Malone M.S. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots / L.Edvinsson, M. Malone.: Harper Business, 1997. 240 p.
2. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/onemanuals/35146>
3. Костецкий А.Н., Старкова Н.О. Комментарий КМСФО. URL: <http://intel-assets/h1/ru/article09.html>.
4. Шумпетер Й Теория экономического развития. М.: Прогресс. 1982. С. 282-283.
5. Базилевич В. Д. Интеллектуальна власність. Третє видання / В.Д. Базилевич. Київ, «Знання». 2014. 671 с.
6. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль. Пер. с англ. М.: Дело 2003. 360 с.
7. Смит Адам Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит; [Пер. с англ. П. Клюкина]. Москва: ЭКСМО, 2016. 1056 с. (Великие экономисты).

8. Ситник Й. С. Інтелектуалізація капіталу організації та його структурування / Й. С. Ситник // ДВНЗ Київський національний екон. університет ім. В. Гетьмана, Київ. 2012. С. 332-342.
9. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник. К.: Вид-во «Либідь», 2006. 480 с.
10. Бутнік-Сіверський О. Б. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт // Журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності». URL: <http://www.ndiiv.org.ua/ua/library/view-transformatsija-intelektualnojivlasnostivinnovatsiynuu-produkt.html> — Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності національної академії правових наук України. С. 1.
11. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке.: Пер. с англ.: М.: Издательский дом «Вильямс». 2004. 272 с.
12. Стюард Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Пер. с англ. В. Ноздриной. М.: Поколение. 2007. 368 с.
13. Косьмин А. Д., Косьмина Е. А. и др. Неосвязаемые активы и интеллектуальный капитал как общее и частное / А. Д. Косьмин, Е. А. Косьмина, В. А. Марышева, Г. В. Неделько // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». 2006. С. 55-62.
14. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал ключ к успеху в новом тысячелетии. СПб., 2001. 134 с.
15. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе. М.: Издательский центр «Акционер», 2002. 200 с.

References

1. Edvinsson L., Malone M.S. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots / L. Edvinsson, M. Malone.: Harper Business, 1997. 240 p.

2. Mizhnarodni standarty finansovoji zvitnosti. URL: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/onemanuals/35146>
3. Kosteckyj A.N., Starkova N.O. Kommentaryj KMSFO. URL: <http://intel-assets/h1/ru/article09.html>.
4. Shumpeter Y Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. M.: Progress. 1982. S. 282-283.
5. Bazylevych V. D. Intelektualjna vlasnistj. Tretje vydannja / V.D. Bazylevych. Kyjiv, «Znannja». 2014. 671 s.
6. Nayt F. Risk, neopredelennost i pribyl. Per. s angl. M.: Delo 2003. 360 s.
7. Smit Adam Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov / Adam Smit; [Per. s angl. P. Klyukina]. Moskva: EKSMO, 2016. 1056 s. (Velikie ekonomisty).
8. Sytnyk J. S. Intelektualizacija kapitalu orghanizaciji ta jogho strukturuvannja / J. S. Sytnyk // DVNZ Kyjivsjkyj nacionalnyj ekon. universytet im. V. Ghetjmana, Kyjiv. 2012. S. 332-342.
9. Fedulova L. I. Innovacijna ekonomika: pidruchnyk. K.:Vyd-vo «Lybidj», 2006. 480 s.
10. Butnik-Siversjkyj O. B. Transformacija intelektualjnoji vlasnosti v innovacijnyj produkt // Zhurnal «Teorija i praktyka intelektualjnoji vlasnosti». URL: <http://www.ndiiv.org.ua/ua/library/view-transformatsija-intelektualnojivlasnostivinnovatsiynnyy-produkt.html> — Naukovo-doslidnyj instytut intelektualjnoji vlasnosti nacionaljnoji akademiji pravovykh nauk Ukrainy. S. 1.
11. Druker Piter F. Zadachi menedzhmenta v KhKhI veke.: Per. s angl.: M.: Izdatelskiy dom «Vilyams». 2004. 272 s.
12. Styuard Tomas A. Intellektualnyy kapital. Novyy istochnik bogatstva organizatsii / Per. s angl. V. Nozdrinoy. M.: Pokolenie. 2007. 368 s.
13. Kosmin A. D., Kosmina Ye. A. i dr. Neosyazaemye aktivy i intellektualnyy kapital kak obshchee i chastnoe / A. D. Kosmin, Ye. A. Kosmina, V. A.

Marysheva, G. V. Nedelko // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Ekonomika». 2006. S. 55-62.

14. Bruking E. Intellektualnyy kapital klyuch k uspekhu v novom tysyacheletii. SPb., 2001. 134 s.
15. Leontev B.B. Tsena intellekta. Intellektualnyy kapital v rossiyskom biznese. M.: Izdatelskiy tsentr «Aksioner», 2002. 200 s.